

**Inleiding Carolien Gehrels, wethouder Cultuur van de gemeente Amsterdam
Amsterdam, Mozes & Aäronkerk
9 juni 2007**

‘Amsterdam, stad van Spinoza’ – zo staat dat in mijn cultuurnota. Ik ken geen mooiere uitspraak over de waarde van Amsterdam dan deze van Spinoza uit 1670 – ik citeer:

“Hoe kleiner de vrijheid van meningsuiting is in een staat, hoe gewelddadiger zij geregeerd wordt.

In een stad waarin vrijheid is, hoeven geen misstanden te zijn. Het is niet moeilijk om daarvan een voorbeeld te vinden. Want in Amsterdam zie je dat de autoriteiten er heel goed in slagen die misstanden te voorkomen en mensen ervan te weerhouden elkaar schade toe te brengen, terwijl ze toch openlijk een tegengestelde mening zijn toegedaan. Amsterdam plukt de vruchten van deze vrijheid blijkens zijn groei die alle volken bewonderen. In deze bloeiende en bevoorrechte stadstaat leven mensen uit alle volken en met alle mogelijke geloofsovertuigingen eendrachtig samen.”

Mooier kan ik mijn ideale beeld van Amsterdam niet omschrijven. Vrijheid van meningsuiting, vrijheid van denken, vrijheid van godsdienst – dat zijn de noties van Spinoza die mij aanspreken.

Bij de organisatoren van deze dag heb ik bijval gekregen voor het feit dat ik Spinoza zo’n belangrijke plaats heb gegeven in onze cultuurnota.

Maar ik hoor ook kritiek. De kritiek dat Nederland – en daarbinnen Amsterdam - Spinoza niet de eer geeft die hem toekomt. De organisatoren van deze dag ijveren voor een monument voor de filosoof en verwijten Amsterdam dat zijn nagedachtenis hier karig is bedeed: één straat, één hofje, één school.

De hoofdspreker van deze dag, Jonathan Israel, ging nog een stap verder. In één van zijn lezingen, ruim twee jaar geleden, voerde hij aan dat de crisis waarin Nederland verkeert, voortkomt uit het feit dat wij de erfenis van Spinoza hebben verwaarloosd. Hij doelde daarbij op de crisis rond de multiculturele samenleving, rond vrijheid van meningsuiting en scheiding van kerk en staat.

Terwijl we zo veel aan Spinoza te danken hebben. Hij legde als filosoof de basis voor de centrale waarden van de westerse democratie – en in plaats van hem in tijden van crisis als baken te gebruiken, verwaarlozen we zijn erfenis, zei Israel. Door oppervlakkigheid en gebrek aan historisch besef.

Gelukkig is het oordeel van Jonathan Israel intussen wat milder geworden. Deze week zegt hij in een interview in *De Groene Amsterdammer* blij te zijn met het debat over de historische canon en over het nationaal historisch museum. Het politieke en intellectuele debat in Nederland, zo zegt hij, staat nu zelfs op een hoger niveau dan in de meeste westerse landen.

Ik ben blij dat Israel deze wending ten goede constateert. Ik deel volledig zijn mening, dat historisch besef ons verder kan brengen. Om te weten waar je heengaat, moet je weten waar je vandaan komt. Je geschiedenis kennen. Dat is de reden, dat Amsterdam graag de zetel zou zijn van het nationaal historisch museum. Dat is de reden, waarom ook ik blij ben met de canon van onze geschiedenis – en met het levendig debat daarover. En het is de reden waarom ik in onze cultuurnota zo uitdrukkelijk verwijs naar Spinoza.

Als college van B&W van Amsterdam proberen wij ook via het cultuurbeleid inhoud te geven aan dat historisch besef.

Ik heb twee bronnen van inspiratie in de geschiedenis van deze stad.

Spinoza is de eerste.

Het zijn niet alleen zijn ideeën over vrijheid, die ik al eerder noemde, of over de waarde van kennis voor het bereiken van geluk. Wat mij ook aanspreekt is zijn internationale oriëntatie en zijn concrete bemoeienis met politiek.

Zelf is hij nooit de grens over geweest, maar in Nederland sprak hij intellectuelen uit Frankrijk, Duitsland en Engeland. Samen vormden zij een groep intellectuelen die bepaald niet kozen voor de ivoren toren. Zij rammelden aan de poorten van de politiek. Ze namen deel aan het debat, eisten een rol op in de besluitvorming over het bestuur van het land.

Spinoza's goede vriend Adriaen Koerbagh hield zelfs een onomwonden pleidooi voor verheffing van het volk. Zijn harde aanklacht tegen de elite deed hem wel in het rasphuis belanden en dat heeft hij niet lang overleefd. Spinoza en anderen uit zijn vriendengroep deelden de ideeën van Koerbagh, maar waren wat voorzichtiger in de formulering ervan.

Amsterdam kende kortom een fascinerend klimaat in die tijd; een klimaat van economische welvaart, bloeiende kunsten en grote geestelijke vrijheid. Filosofen als Graham Locke en René Descartes, wetenschappers als Jan Swammerdam en kunstenaars als Sweelinck en Hendrick de Keyser konden er in vrijheid werken. In veel opzichten, ook cultureel, was het ook toen al een egalitaire stad. Een stad waarin, zoals de Engelse reiziger Peter Mundy in 1640 vol verbazing constateerde, zelfs slagers, bakkers, smeden en schoenmakers hun werkplaats of winkel versierden met schilderkunst.

Dat is wat mij inspireert. Een gemeenschap waarin intellectuelen rammelen aan de poorten van de politiek en zich niet afzijdig houden of zich slechts als commentator opstellen. Want politiek is te belangrijk om alleen aan politici over te laten. Een stad waarin het culturele en wetenschappelijke leven bloeit – en niet alleen in de hogere klassen, maar juist in alle lagen.

Mijn tweede bron van inspiratie heeft sterk met dit laatste te maken. Die tweede bron zijn mijn voorgangers uit de periode tussen de twee wereldoorlogen. Sociaal-democratische wethouders als Vliegen, Wibaut, Boekman en Polak. In hen herken ik mijn eigen idealen.

Idealen van de waarde van cultuur voor een stad, van de waarde van verantwoorde en mooi vorm gegeven woningen en van diversiteit in de bewoners. En van kunst als niet-elitaire aangelegenheid.

Het waren stuk voor stuk wethouders die met tomeloze energie aan de slag gingen om Amsterdam mooier, leefbaarder en aantrekkelijker te maken – om er een stad van te maken die zinderde als in de tijd van Spinoza.

Het waren jaren waarin de gemeente tuindorpen als Oostzaan, Nieuwendam en Buiksloot liet verrijzen en krottenwijken in de binnenstad begon te saneren. Uiteindelijk – over *visionair* gesproken – kwam het stadsbestuur zelfs met een totaalplan voor de stad, waarin werd vastgelegd wat er moest gebeuren tussen nu, dat was 1934, en het jaar 2000. Ook steunde de overheid de vorming van woningbouwverenigingen, waarbij architecten van grote naam zoals Berlage ontwerpen maakten voor arbeiderswoningen.

Onder invloed van de cultuurwethouders Vliegen, Wibaut, Polak en Boekman ontwikkelde Amsterdam voor het eerst een echt kunstbeleid, compleet met subsidies voor toneel en musea en financiële steun voor kunstenaars. Amsterdam was de eerste stad die op haar begroting geld uittrok voor, ik citeer: “opdrachten aan en aankopen van werk van beeldende kunstenaars”. Er kwamen muurschilderingen en beeldhouwwerken in het straatbeeld, schilderijen

werden aangekocht voor musea, scholen en openbare gebouwen. De stad gaf daarmee twee maal zoveel geld uit aan kunst als het landsbestuur...

Zowel de tijd van Spinoza als die van Wibaut, Polak en Boekman zijn voor mij bronnen van inspiratie.

In onze cultuurnota geef ik die inspiratie vorm. Om te beginnen door de ambitie de Amsterdammers cultuurwijsheid bij te brengen, het vermogen de weg te vinden in de culturen van de stad en de kansen te grijpen die de cultuur hen biedt.

Daaronder versta ik ook de kans, om toe te komen aan rust, reflectie en beschouwing. Want voor het *vita activa*, het bruisende en actieve leven, is veel ruimte in Amsterdam. Maar ieder mens heeft daarnaast behoefte aan *vita contemplativa*, aan momenten van aandacht en ontvankelijkheid.

Zo kan iedere Amsterdammer stap voor stap leren genieten van kunst. Een leerweg die mensen, zoals we weten van Spinoza, alleen in alle vrijheid kunnen afleggen. Een verzameling van vrije, zelfbewuste Amsterdammers leidt tot een open, vrije en tolerante stad.

En net als onze voorgangers in het interbellum heeft dit college ambities met de stad: de stad moet ruimte geven voor de ontwikkeling van talenten, het moet een laboratorium zijn voor kunstenaars en ondernemers op het grensvlak van verschillende disciplines en het moet de culturele top, de wereldklasse, op het hoogste niveau in stand houden. En we hebben, vanzelfsprekend, een stevige ambitie als het gaat om leefbaarheid in de wijken, om schoonheid in de woonomgeving – net als Wibaut die had.

De reacties die ik tot nu toe op de cultuurnota heb gekregen, hebben mij soms teleurgesteld. Het debat over de inhoud ervan lijkt soms schuil te gaan achter een muur van financiële bezwaren, eisen en verwijten.

Mijn voorstel is, dat we nu ook het debat aangaan over de inhoud van mijn ambities. Dat is de opdracht die ik mij als wethouder van cultuur heb gesteld. Om mijn verre voorganger Emanuel Boekman te citeren: “De overheid kan door haar bemoeiing met de kunst van den eigen tijd het scheppen van nieuwe schoonheid bevorderen – en haar toegankelijk maken voor allen.”

Volksverheffing noemde men dat in die tijd – wij deinzen er niet voor terug die term opnieuw inhoud te geven.

In dat debat zullen we zeker stuiten op verschillen van mening. En er zullen zeker mensen zijn die vinden, dat sommige dingen niet gezegd mogen worden. Voor Amsterdam zijn veel dingen immers lang niet meer zo vanzelfsprekend als een decennium geleden. De stad draagt het litteken van de moord op één van haar talentvolste cineasten - vermoord voor het uiten van zijn mening, in een daad die gespeend was van elke ratio.

Het is precies daarom dat ik in het begin verwees naar de noties van Spinoza over vrijheid van meningsuiting, vrijheid van denken, vrijheid van godsdienst. De notie dat elk debat, zeker dat over cultuur, alleen in vrijheid kan worden gevoerd – en alleen op basis van onze ratio.

Het is geen gemakkelijke opgave dat debat op een goede, vruchtbare manier te voeren. In mijn cultuurnota citeer ik Halleh Ghorashi, een Iraanse Nederlandse, bijzonder hoogleraar aan de Vrije Universiteit. De veelgeroemde tolerantie in Nederland, zegt zij, is een tolerantie zonder betrokkenheid en zonder interactie. We maken geen inhoudelijke verbinding met elkaar en lijken cultuur te beschouwen als een statisch gegeven.

Dat is dus niet wat ik mij voorstel onder de cultuur van Amsterdam. Voor mij is een culturele identiteit een proces. Mensen maken tot op zekere hoogte hun eigen culturele identiteit, op basis van reflectie en kritische interactie met hun omgeving. Jongeren hoeft je wat dat betreft niets te leren: zij weten precies welk merk kleren, welke MP3-speler en welke scooter je identiteit bepaalt – in een gedeelde straattaal vol Arabische en Surinaamse woorden. Precies zo maken we ook, met elkaar, de identiteit van de stad.

Er liggen heel wat vragen voor ons. Vragen als: hoe willen dat deze stad zich de komende decennia ontwikkelt? Hoe zorgen we dat het mooie stadsleven zich niet alleen binnen de ring van de A10 afspeelt, maar juist ook in Slotervaart, in Buitenveldert? Hoe houden we de binding tussen de verschillende delen van de stad, de verschillende groepen bewoners? Hebben we het lef daar ook concreet iets aan te doen?

Op het August Allebéplein is twee jaar geleden een theatertje omgebouwd tot politiebureau – dat is toch precies het verkeerde signaal, de omgekeerde weg! Wat gaan we daar nu tegenover stellen?

Bijna vier eeuwen geleden prees Spinoza de bestuurders van Amsterdam omdat zij de zo diverse bewoners van de stad in harmonie met elkaar liet samenwonen. Dat is ook in deze tijd ons streven. Maar dat gaat niet vanzelf, daar moeten we wel iets voor doen!

Dames en heren, ik kom terug bij het begin van mijn betoog. Ik kom terug op de kritiek van de organisatoren van deze dag, dat Nederland – en daarbinnen Amsterdam - Spinoza niet de eer geeft die hem toekomt. Daarom ijveren zij voor een monument voor de filosoof – een monument dat in Spinoza ook de vrijheden eert die de basis vormen van de moderne democratie. Ik ben bereid dat initiatief te steunen. Ik zal hierover het gesprek aangaan met de initiatiefnemers. Daarmee is het monument er nog niet meteen – en er staat ons vast nog veel discussie te wachten over vorm, plaats en betekenis ervan. Maar de slotzin van Spinoza's *Ethica* luidt niet voor niets, dat al het voortreffelijke even moeilijk als zeldzaam is. Dat geldt ook hier.

Ik vind het van het grootste belang om te laten zien dat we trots zijn op Spinoza, dat we er trots op zijn dat hij tot de Nederlandse cultuur behoort. Jonathan Israel zei vanochtend in de *Volkskrant*, dat Nederland eigenlijk te belangrijk is om aan de Nederlanders te worden overgelaten. Laten we dat als een belangrijke steun in de rug zien!